

נאום בטקס הענקת פרס ישראל, 1996.4.24

מאיר שמגר

אישי נשיא המדינה
אדוני ראש הממשלה
אדוני יושב־ראש הכנסת
עמיתי נשיא בית־המשפט העליון
אדוני ראש העיר ירושלים
ד"ר דן רונן

ואחרונה חביבה, השרה שולמית אלוני, המנצחת על חלוקת פרס ישראל ועל הטקס המרשים אשר בו אנו נוטלים חלק.

בשם עמיתי חתני פרס ישראל התשנ"ו אני מבקש להביע תודה מעומק הלב על הכבוד והיקר שהונחלו לנו. החלטותיהן של ועדות השופטים היו לגבי כל אחד ממקבלי הפרס עילה טובה וכשרה להתרגשות. הן היו בגדר סיכום והפשטה אוהדים של משמעות המעשים אשר שיקפו את עיקר פועלו של חתן הפרס, על ציר חייו, כל אחד במסגרת מקצועו ותפקידיו.

הישגיו של כל הזוכה בפרס הם פרי יכולתו ותכונותיו, בין אלה הטבועות ובין אלה הנרכשות. אולם שדה הפעולה שבו הם עלו וצמחו היא חברתנו, אשר בה גוהגות חירויות היסוד, המושרשות בה, כביטוי בחופש הבעת הדעה, ביכולת ההגשמה האישית, בחופש האמונה והפולחן הדתי, בחופש המחקר והמדע; ומנקודת ראות אחרת, זוהי הזירה שבה פתוחה בפני כל פרט ההזדמנות לחפש אחר האמת רבת הפנים והצורות.

כמנהג המקום ארשה לעצמי, במסגרת הזמן שהוקצב לי, מספר הערות בשולי דברי התודה; יש בהן משום ספחים להנחות היסוד אשר אותן הצגתי לעיל.

גבירותי ורבותי,

פשוט וברור הוא כי האמת הסובייקטיבית של האחד איננה בהכרח גם האמת הסובייקטיבית של האחר. ערכים עלולים לבוא לידי התנגשות. ביגודים עלולים להתגלע בין תרבויות, או בתוך קבוצות באותה תרבות, ובין שני בני־אדם ויהיה זה אפילו מתוך אותה קבוצה. כדי שבני־אדם יוכלו לחיות בצוותא על אמתותיהם השונות, או במלים אחרות, כדי שיהיה טוב, כדברי מדרש תנחומא, הן לצדיק והן לשכנו, הכרחי כי כולם ינהגו בסובלנות ובסבלנות הדדיים, בפתיחות ותוך זניחת

הארס והלענה, הלעג וההתנשאות, שהם לצערי לא אחת אופני המעשה וההתבטאות המצויים אך הבלתי־רצויים. מעשה הרצח השפל מיום 4 בנובמבר 1995 הוא אות וסימן לתהום אשר אליה ניתן להידרדר. האכזריות המפליגה שבמעשה אינה צריכה להסיח את הדעת מכך שהוא סימן היכר (תסמין) לרוחות רעות שהן בנות בית במעוגותינו, ואשר אין להתייחס אליהן בפשטנות או בפטליזם.

גבירותי ורבותי,

הסובלנות והסבלנות הם המבטיחים את מה שמכונה בפי מלומדים שונים מתחום מדעי המדינה, וביניהם סר ישעיהו ברלין, 'החירות הנגטיבית', קרי אי־מניעתה של חירות כלשהי מן הוולת.

I am normally said to be free to the degree to which no man or body of men interferes with my activity [I. Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford 1969, p. 122]

אולם הצהרה גרידא על קיומה של חירות, בין זו הנגטיבית ובין זו הפוזיטיבית, אין די בה. אנו נוהגים לומר מדי שנה, כי בכל דור ודור תייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. הווי אומר, ראוי הוא כי כל אחד מבני עמנו יעמיק ויבין משמעות השחרור והמעבר מעבדות לחירות ויפנים את ההכרה בכך שהוא נהנה מפירותיהם.

מעבר לכך ובדומה לכך עלינו להבין כי חירויות היסוד המוקנות לנו בכל עת נתונה אינן נחלה וקניין המובנים מאליהם, שהם בני־קיימא לעולם ובכל הנסיבות. היה זה, בין השאר, Henry W. Nevinson בספרו *Essays in Freedom* (p. xvi), אשר ציין כי החירות היא נכס שיש לכבשו מחדש למען עצמנו מדי יום ביומו. אגב, על־פי ההשוואה המובאת בדבריו, דינה של החירות מבחינה זו כדינה של האהבה. לפי סברתו אנו תמיד מאבדים מחירותנו, כי אחרי כל ניצחון אנו חשים, בטעות, כי ניתן לגוח על זרי הדפנה וליהנות מן החירות ללא מאבק נוסף. דא עקא, הקרב על החירות לעולם אינו תם ושדה המערכה לעולם אינו רוגע. פרופסור הרולד לסקי, איש ההגות הסוציאליסטי היהודי־בריטי, אימץ את התנחה המתוארת כפתיח לספרו על תורת המדינה (*A Grammar of Politics*).

אכן, ניתן ללמוד מן העבר כי הישגים בתחום המדיניות, החברה, התרבות ובכלל זה בתחום קיומם של ערכי יסוד סובלים מן הארוזיה־מכוח־הנסיבות שההיסטוריה האנושית נושאת בחובה. אומות, חברות ותרבויות עברו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, לעתים אף מבלי לתוש בכך בבירור. נדרשים התמדה ושקידה מתמשכים כדי לשמור על ערכי היסוד, על קיומם; ובנוקטי לשון 'ערכי יסוד' כוונתי הן לחירויות היסוד והן לעיקרים שהם נכסי צאן ברזל מהותיים המשקפים את זהותו, דמותו, מורשתו הרוחנית ואמתותיו של העם. עיקרים וערכים אלה – בכל תחומיהם – בוטאו אצלנו במגילת העצמאות, אשר אותה כינינו באחד מפסקי־הדין של בית־המשפט

העליון בתואר 'תעודת הזהות של המדינה'. סיכם זאת לפני כשלושים שנה הנשיא אגרנט:

כך מלמדים ברורות הדברים שהוצהרו בשעתו בהכרזה על הקמת המדינה, כי לא זו בלבד שישראל הינה מדינה, כי לא זו בלבד שישראל הינה מדינה ריבונית, עצמאית, השוחרת חופש ומאופיינת על-ידי משטר של שלטון העם, אלא גם שהיא הוקמה כמדינה יהודית בארץ-ישראל, כי האקט של הקמתה נעשה בראש וראשונה בתוקף זכותו הטבעית וההיסטורית של העם היהודי לחיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינה ריבונית וכי היה באקט זה משום הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל [ע"ב (ערעורי בחירות) 1/65, פ"ד (פסקי דין) יט (3) 365].

הוספנו והבהרנו בפסק דין אחר כי אין סתירה בין אופיה היהודי של המדינה לבין אופיה הדמוקרטי, כפי שאין סתירה בין צרפתיותה של צרפת לבין אופיה הדמוקרטי והאידיאלי.

אין זה אף פעם מיותר לשוב ולהדגיש כי היסוד היהודי והיסוד הדמוקרטי אשר בתוך עיקרנו מורים, שניהם, כי חובה לכבד זכויותיו של כל מי שחי עמנו, כמיעוט לאומי או דתי, כאורת לשעה, כעובד לתקופה או כנסיבות אחרות כלשהן.

גבירותי ורבותי,

הצורך במאבק ובמאמץ מתמידים לקיום הערכים הלאומיים, החוקתיים, החברתיים והתרבותיים מופנה, לפי מהותם של הנושאים, לעבר מספר יעדים אשר בפרטיהם לא נדון כאן במסגרת צרה זו.

אזכיר עם זאת, בקליפת אגוז, כי ישראל עוצבה באופן ברור על-ידי תנועה רעיונית. מגילת העצמאות נתנה ביטוי מידי להמשכיותה של המורשת הלאומית שהולידה את הרעיון הציוני.

יחד עם זאת נתלוו לשחרור הלאומי-המדיני שאיפות חברתיות ותרבותיות, שהרי שוחררנו לא רק מן השלטון הבריטי בארץ זו אלא ביקשנו גם להסיר סייגים שהותירו אחריהן אלפיים שנה של קיום בנכר, שעיוותו את מוטת השליטה האישית של הפרט בגורלו ובבחירותיו. לשאיפה להידוש העצמאות נתלוו אפוא שאיפות חברתיות, הלכליות ותרבותיות.

השאיפות שרווחו בין מעצבי האידיאות של ראשית המאה נבנו בחלקן על-פי דפוסים ותפיסות יסוד שנוולדו במאה שחלפה ואף בוו שקדמה לה, בבתי המדרש של בנטהם והגל, רוטו ומרקס.

האופקים שצוירו על-ידי הוגי דעות אלה, מערך הכוחות החברתיים שתוארו על-ידם, היומרה לפשטנות והחד-משמעיות שאפיינו את תפיסותיהם, אינם יכולים עוד להיות קבילים בצורתם המקורית לאור הלקחים העולים מן ההיסטוריה האנושית של מאתיים השנים האחרונות. הם אינם יכולים עוד לשרת כיום, בצורתם המקורית

והמוכרת, חברה חופשית, מודרנית ומתקדמת, הואיל ואינם מותאמים עוד למציאות של סוף המאה העשרים וראשית המאה העשרים ואחת; ולא פחות מכך, מאחר שהם נושאים על גבם נטל של כישלון או של הכשלה, כל אחד בתחומו.

מתחייב ניסיון למחשבה מחדשת ומטהרת, הפרדת הבר מן התבן, יצירת כלים רעיוניים אשר ייבנו בין השאר על השמירה והטיפוח של החירויות, מתוך איוון סביר עם צורכי הכלל ותוך קיום המורשת הלאומית, המקבצת את נכסי האמונה, המחשבה והתרבות החומרית שצמחו בתחומנו הייחודי; זאת תוך דחיקת רגליו של ההדוניזם המצוי, חסר המעצורים וחסר העכבות, המתעלם מן הזולת ולעתים אף דורס אותו תוך סגידה להישגיות של הרגע, בהתנתנות שהיא נטולת תשתית מוסרית-ערכית ואף חסרה ראייה פרגמטית לטווח ארוך.

ראוי כי נשוב למחשבה הרעיונית היוצרת לשם השרשת ערכים המגנים על זכויות האדם, תוך איוון סביר עם ההכרה לחזק אושיותיה של המסגרת המדינית והחברתית. ראוי שפנינו יהיו אל הבנייה והטיפוח של ערכי יסוד אנושיים ואל חיווקה של תשתית מדינית וחברתית דמוקרטית חסונה, בריאה ובת קיימא השומרת גם על ייחודנו הלאומי.

ברוח דבריו של החכם מכל אדם, בספר משלי:

לדעת חכמה ומוסר
להבין אמרי בינה:
לקחת מוסר השכל
צדק ומשפט ומִשְׁרִים.

(משלי א:ב)